

XAQAN BALAYEV
AMEA İnsan Hüquqları üzrə Elmi - Tədqiqat
İnstitutunun doktorantı
E-mail: Xaqan28@gmail.com

CƏNUBİ AZƏRBAYCANDAN GƏLMİŞ MÜHACİRLƏRİN AZƏRBAYCAN SSR-in SİYASİ HƏYATINDA İŞTİRAKI (1947-1991-ci İLLƏR)

Açar sözlər: Cənubi Azərbaycan, mühacirlər, sovet cəmiyyəti, siyasi həyat

Ключевые слова: Южный Азербайджан, мигранты, советское общество, политическая жизнь

Key words: Southern Azerbaijan, migrant, the soviet society, political life

Sovet cəmiyyətində mühacirlər öz əmək və təhsil, elmi və yaradıcılıq fəaliyyətləri ilə bilavasitə siyasi həyatın iştirakçısına çevrilmişdilər. Ona görə ki, bütün ölkənin vahid ideologiya əsasında siyasiləşmiş həyatı mövcud idi.

Məlum olduğu kimi, SSRİ-nin siyasi rejiminin əsasını təkpartiyalı sistem – yeganə avtoritar hakim partiya olan Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası təşkil edirdi və o, əslində, ali dövlət təsisatı funksiyasını yerinə yetirirdi. Ölkə, “respublikalar ittifaqı” adlansa da, unitar dövlət kimi Moskvadan idarə olunurdu.

Beləliklə də, forma və təyinatından asılı olmayaraq ölkədəki bütün təsisatlar – psevdodemokratik ümumölkə sovetlər piramidası, həmkarlar, gənclər və yaradıcılıq ittifaqları, uşaq və qadın təşkilatları və digər bütün təsisatlar Kommunist Partiyasının rəhbərliyi altında kor-koranə tabeçilik şəraitində fəaliyyət göstərirdilər.

Kütləvi təşkilatlar hamını öz əhatə dairəsinə salaraq siyasiləşdirirdi. Ölkənin iki ən iri kütləvi təşkilatı olan SSRİ Həmkarlar İttifaqlarının və Ümumittifaq Lenin Kommunist Gənclər İttifaqının (ÜİLKGI) nizamnamələrində onların Kommunist Partiyasının rəhbərliyi altında işləmələri haqqında müddəalar vardı (1, s. 7; 2, s.3). SSRİ Həmkarlar İttifaqlarının ali icraedici orqanı olan Ümumittifaq Həmkarlar İttifaqları Mərkəzi Şurası (ÜHİMS) Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun tapşırıqları əsasında işləyir, aşağı həmkarlar ittifaqları da müvafiq partiya orqanlarının tam tabeliyində idilər. Öz nizamnaməsinə əsasən partiyanın fəal köməkçisi və ehtiyat qüvvəsi olan ÜİLKGI-nin vəzifəsi bütün üzvlərini Sov.İKP ətrafında birləşdirməkdən, onları Sov.İKP Proqramının, qərar və göstərişlərinin yerinə yetirilməsinə səfərbər etməkdən ibarət idi (2, s.3). İbtidai sinif şagirdlərinin oktyabryat, onlardan yaşlıların pioner təşkilatları fəaliyyət göstərirdi.

Məhz siyasi faktorlar sistemin bütünlükdə təsir qüvvəsini təmin edirdi. Əslində, totalitar dövlətin bütün fəaliyyəti – siyasi, iqtisadi, ideoloji, sosial fəaliyyəti məhz buna əsaslanırdı.

Sovet cəmiyyətinin tədqiqatçılarından olan Д. В. Прокудин və Б. М. Меевсон birgə yazdıqları “Totalitarizm: təzahür və mahiyyət” adlı əsərdə sovet cəmiyyətindəki yuxarıda haqqında bəhs etdiyimiz total siyasiləşdirmənin çox aydın sadə izahını verirlər: “Totalitar cəmiyyətdə hər bir hərəkət mütləq siyasi mənə daşılmalıdır. Zavodda fəhlə sadəcə dəzgah arxasında dayanmır, kəndli sadəcə torpağı becərmir, alim formullar üzərində yalnız elmi marağa görə baş sındırmır, musiqiçi sadəcə ifa etmir, yazıçı sadəcə roman yazmır... Onların hamısı, hər şeydən əvvəl düşməyə çatmaq və onu ötmək üçün mühüm siyasi iş görürlər. Hər kəs öz cəbhəsində (istehsalat, elm, idman və s.) imkanı daxilində mübarizə aparır. Əhali bu minvalla siyasətə və onu müəyyənləşdirən hakimiyyətə bağlanır” (3, s.117).

Politoloq Y. D. Şevçenko “Sovet və postrovet Rusiyasının siyasi mədəniyyəti: institutsional amillərin təsiri” adlı əsərində siyasətə və hakimiyyətə bağlanmağın mexanizmini açıqlayır: “Sovet vətəndaşlarını siyasi sistemə uyğunlaşmağa hansı mexanizmlər məcbur edirdi? Sovet siyasi sisteminin

institutsional dizaynı dövlətin vətəndaş üzərində hakim mövqeyinə əsaslanırdı ki, bu da həm ideoloji ritorikada, həm də hakimiyyətin siyasi fəaliyyətində əksini tapırdı. Şəxsiyyətin rifahı birbaşa siyasi loyallıqdan asılı idi. Belə şəraitdə sovet vətəndaşı rəasional düşünə bilən aktyor kimi öz siyasi görüşlərini sistemə uyğunlaşdırmaq məcburiyyətində idi. Loyallıq ən uduşlu strategiya idi... Digər tərəfdən, sovet siyasi sistemi kollektivizmi həyat fəaliyyətinin forması kimi fəal surətdə tətbiq edirdi. Sistemin kollektivdə yer tutan hər bir üzvü göz qabağında idi və beləliklə də onun nə dərəcədə fəal olması dərhal nəzərə çarpırdı. Siyasi iştirakdan yayınmaq görünməyə bilməzdi. Sistemə loyallığın nümayiş etdirilməsi vasitəsi kimi fəallıq mükafatlandırılmaq şansına malik idi və bu, həmin düşüncənin vətəndaşların şüurunda möhkəm yer tutmasına səbəb olurdu. Bundan əlavə, siyasi həyatda iştirak üçün əlavə stimül olan repressiya təhlükəsini də unutmaq olmazdı” (4, s. 98).

Mühacirləri də sovet adamının taleyi gözləyirdi: ya dövlətə itaət etməli, ya da repressiyaya məruz qalmalı idi. Mühacirlər Azərbaycana gələndə yerli əhali artıq 37-ci ilin repressiyalarından keçdiyinə görə bütünlüklə itaətçilik psixologiyasının daşıyıcısı olan yekrəng kütlə təşkil edirdi. Mühacirətin ilk illərində mühacirlər arasında sovet rejimini qəbul etməyənlər həbs düşərgələrinə göndərildikləri üçün qalanları artıq itaətçilik axınına qoşulmağa hazır idilər.

Mühacirlər əllinci illərin ortalarından etibarən həmkarlar ittifaqları təşkilatlarına üzv qəbul olunmağa başlamışdılar və işləyənlər onun siyasi təsiri əhatəsində idi. “SSRİ-də siyasi mühacirlərin hüquqi vəziyyəti haqqında” Sov.İKP MK Rəyasət Heyətinin 3 aprel 1961-ci il tarixli qərarında ərazilərində siyasi mühacirlərin məskunlaşdığı vilayət, şəhər və rayon partiya komitələrinə “onları həmkarlar ittifaqlarının, komsomol təşkilatlarının, könüllü cəmiyyətlərin və digər kütləvi təşkilatların işinə daha fəal cəlb etmək” (5) tapşırığı verilmişdi. 1980-ci il yanvarın 1-ə olan məlumata görə bütün işləyən mühacirlər həmkarlar ittifaqlarının üzvü idilər, onların sayı 3.299 nəfər idi (6).

Mühacir gənclərin ictimai-siyasi fəaliyyətə cəlb olunması məsələsi ADF MK-nı əllinci illərin ortalarından düşündürməyə başlamışdı. Mühacirətə uşaqkən gələnlər artıq böyüyərək, gənc oğlan və qızlara çevrilmişdilər.

ADF MK 1954-cü ilin sonunda ADF Komitəsinin Məsələlərinə Baxılması üzrə Komissiyaya müraciət edərək, ADF-nin gənclər təşkilatının yaradılması haqqında təklif irəli sürmüşdü. Komissiya 5 yanvar 1955-ci il tarixli iclasında bu təklifə baxaraq, “ADF yanında hazırda xüsusi gənclər təşkilatının yaradılmasının məqsədəuyğun hesab olunmaması haqqında” qərar qəbul etmişdi. Komissiyanın üzvü Səmədova tapşırılmışdı ki ki, İran demokratlarının uşaqlarının ÜİLKĞİ-yə qəbul edilməsi məsələsinə baxmaq və müsbət həll etmək haqqında Azərbaycan LKĞİ MK-ya göstəriş versin (7).

Komissiya qərarından mühacir yeniyetmə və gənclərin təhsil aldıkları orta və ali məktəblərdə onların bu və ya digər təşkilata mənsubiyyət baxımından öz yerli yaşadlarından fərqlənməməsi kimi humanist məqsəd güdüldüyünü düşünmək olar.

Lakin komissiya qərarına baxmayaraq, Azərbaycan LKĞİ MK mühacirlərin komsomola qəbulu məsələsinə həll etməkdə səlahiyyətli deyildi. Azərbaycan KP MK da məsələni həll edə bilməzdi. Buna görə də, Azərbaycan KP MK və ADF MK Sov.İKP MK-ya müraciət edirlər.

Sov.İKP MK katibliyi Azərbaycan KP MK və ADF MK-nın xahişini yerinə yetirərək, 1956-cı il avqustun 27-də “İran siyasi mühacirlərinin oğlan və qızlarının ÜİLKĞİ-yə qəbulu haqqında” qərar qəbul etdi. Qərar göstərilirdi ki, “İran siyasi mühacirlərinin oğlan və qızlarının ümumi əsaslarla fərdi qaydada ÜİLKĞİ-yə qəbul edilməsinə icazə verilsin” (8).

Bundan sonra respublikada mühacir gənclərin komsomola qəbulunu tənzimləmək üçün Azərbaycan KP MK bürosunun 4 sentyabr 1956-cı il tarixli müvafiq qərarı qəbul edilmişdi. Həmin büro iclasında Azərbaycan LKĞİ MK katibi N. Hacıyev ÜİLKĞİ MK-nın da bu barədə qərar qəbul etdiyi haqqında məlumat vermişdi (9).

Azərbaycan KP MK-nın məsələyə necə ciddi əhəmiyyət verdiyi sonrakı arayış və qərarlardan aydın olur. Azərbaycan KP MK-da hazırlanmış 28 aprel 1967-ci il tarixli arayışda göstərilirdi ki, “Mühacir gənclərin ÜİLKĞİ sıralarına cəlb olunması işi qənaətbəxş deyildir. Onlar arasında aparılan iş bir dəfə də olsun Azərbaycan LKĞİ MK-da müzakirə olunmamışdır. Hətta bəzi rayon komsomol

komitələrinin katibləri bilmirlər ki, siyasi mühacirlərin uşaqlarını ÜİLKGI sıralarına qəbul etmək olar və lazımdır” (10). Azərbaycan KP MK-nın 19 may 1961-ci il tarixli qərarında artıq ÜİLKGI-yə qəbul edilmiş mühacirlərin komsomol siyasi maarif sisteminə cəlb olunması tapşırıldı (11).

Lakin komsomola qəbullə əlaqədar qəbul edilmiş qərarlar hüquqi əsasə malik deyildi. Ona görə ki, ÜİLKGI nizamnaməsinin 1-ci maddəsində komsomola yalnız “sovet gəncinin” qəbul edilə biləcəyi haqqında aydın yazılmışdı (2, s. 6). Beləliklə də, ÜİLKGI nizamnaməsi əvvəlcə Sov.İKP MK, sonra isə ÜİLKGI MK-nın özü tərəfindən pozulmuşdu (nizamnaməsində dəyişiklik etmədən Sov.İKP MK katibliyinin qərarına əsasən qərar qəbul etdiyinə görə). Həmin qərarlar ÜİLKGI nizamnaməsində müvafiq dəyişiklik ediləcəyi təqdirdə hüquqi sənəd hesab edilə bilərdi. Sov.İKP MK katibliyinin qərarı partiyaya (və deməli dövlətə) Xruşşovun rəhbərlik etdiyi və “partiya dedi, partiya edər” prinsipinin hakim olduğu şəraitdə qəbul edilmişdi. Sonradan ölkə tarixində volüntarizm dövrü kimi səciyyələndirilən həmin illərdə belə qərarların qəbul olunması geniş hal almışdı.

1974-cü ildə siyasi mühacirlərin uşaqlarının komsomola qəbulunun dayandırmasına da yuxarıda göstərilən hüquqi əsassızlıq səbəb olmuşdu. Azərbaycan KP MK-nın bu barədəki sorğusuna Azərbaycan LKGİ MK katibi V. Hüseynov 18 iyun 1974-cü il tarixli məktubunda belə cavab vermişdi: “Azərbaycan LKGİ MK siyasi mühacirlərin uşaqlarının ÜİLKGI-yə qəbulu haqqında ÜİLKGI MK ilə dəfələrlə məsləhətləşmişdir. Bizə izah etmişlər ki, bu məsələ bütünlükdə ölkə üzrə öyrənilmişdir və bir daha təsdiq etmişlər ki, siyasi mühacirlərin uşaqlarının qəbulu məsələsində ÜİLKGI Nizamnaməsini rəhbər tutmaq lazımdır. Nizamnamənin I paraqrafında yazılmışdır ki, “Sovet ölkəsinin hər bir gənc adamı ÜİLKGI üzvü ola bilər”. Siyasi mühacirlər sovet vətəndaşlığına qəbul edildikdən sonra onların uşaqları ÜİLKGI-yə qəbul edilə bilərlər. İyunun 18-də ÜİLKGI MK komsomol orqanları şöbəsinin müdiri V. T. İvanov bir daha bunu təsdiq etmişdir” (12).

1974-cü ildən mühacirlərin komsomola qəbulunun dayandırılması [həmin vaxtadək qəbul olunanların sayı 2.963 nəfər idi (13)] heç də komsomol təşkilatlarının gənc mühacirlərin siyasi tərbiyəsi işindən kənarda qalması demək deyildi. Azərbaycan KP MK-nın sonrakı qərarlarında da Azərbaycan LKGİ MK-ya gənc mühacirlərlə iş haqqında tapşırıqlar verilirdi. Məsələn, MK-nın 2 aprel 1985-ci il tarixli qərarında Azərbaycan LKGİ MK-ya ADF-nin gənclər təşkilatı ilə işi gücləndirmək, fəaliyyət proqramının hazırlanmasında ona lazımi konsultativ yardım göstərmək, Azərbaycan ərazisində yaşayan İran gəncləri arasında ideoloji işin səviyyəsini yüksəltmək, gənc alimləri, mütəxəssisləri, mədəniyyət xadimlərini bu işə cəlb etmək, ADF-nin gənclər təşkilatları ilə şəhər və rayon komsomol komitələrinin işi haqqında MK bürosunda vaxtaşırı məsələlər müzakirə etmək tapşırıldı (14).

ÜİLKGI Nizamnaməsini sərf-nəzər edərək, mühacirlərin komsomola qəbulu haqqında qərar qəbul etmiş Sov.İKP MK Kommunist Partiyası Nizamnaməsinin pozulmasına yol verməmək üçün kifayət qədər intizamlı idi və partiya yalnız sovet vətəndaşları qəbul edilə bilərdi. Buna görə də, Mustafayev Sov.İKP MK-ya göndərdiyi 3 avqust 1956-cı il tarixli məktubunda “qardaş və kommunist partiyalarından çıxanların Sov.İKP-yə qəbul qaydası haqqında Sov.İKP MK-nın 11 dekabr 1954-cü il tarixli P-98/ 17 nömrəli qərarının sovet vətəndaşlığını qəbul etmiş keçmiş ADF üzvlərinə də şamil edilməsi məsələsini qaldırmışdı (15).

Sov.İKP MK tərəfindən buna icazə verilsə də, olduqca sərt rejim müəyyənləşdirilmişdi. Qaydaya görə, rayon və ya şəhər partiya komitəsinin təqdimatına əsasən məsələ fərdi qaydada Azərbaycan KP MK bürosunda müzakirə olunduqdan sonra partiya bileti verilməsi haqqında qərar qəbul edilirdi (16). 1985-ci il martın 1-dək yalnız 53 nəfər belə etimada layiq görülmüşdü (17). Halbuki, həmin vaxtadək sovet vətəndaşlığını qəbul edən mühacirlərin sayı 680 nəfər idi (18). Sovet cəmiyyətində Sov.İKP-yə üzvlüyün bir çox imtiyazlar verdiyini nəzərə alsaq, partiya qəbul üçün müraciətlərin qat-qat çox olduğu qənaətinə gələ bilərik.

Politologiya elmində siyasi iştirakın, adətən, iki əsas tipinin (konvensial – bərqərar olmuş ənənələrə uyğun olaraq ictimai siyasi təşkilatlarda üzvlük, siyasi aksiyalarda fəallıq və s.; və qeyri-konvensial – mitinqdən zor tətbiq etməyə qədər müxtəlif etiraz formalarının tətbiqi) müəyyənləşdirildiyini (19) nəzərə alsaq, sovet adamları kimi mühacirlərin də siyasi həyatda

fəaliyyətini yalnız konvensial iştirak kimi səciyyələndirmək olar. Yuxarıda göstərdiyimiz kimi, onlar bütün kütləvi təşkilatların işində iştirak edirdilər. Eyni zamanda, ADF-nin rəhbərliyi ilə siyasi mühacirlər də ölkə üzrə kommunistlər arasında keçirilən siyasi aksiyaların eyni hüquqlu iştirakçılarına çevrilmişdilər. Məsələn, ADF Komitəsinin Məsələlərinə Baxılması üzrə Komissiya 1956-cı il aprelin 11-də “Sov.İKP XX qurultayının yekunları ilə əlaqədar olaraq ADF partiya fəallarının rayon yığıncaqlarının keçirilməsi haqqında” məsələ müzakirə edərək, ADF MK-nın bu barədəki təklifinə tərəfdar çıxmış, Azərbaycan KP şəhər və rayon komitələrinə müvafiq tədbirlərin keçirilməsində ADF təşkilatlarına köməklik göstərməsi üçün göstəriş verilməsini tövsiyə etmişdi (20). Yaxud, Azərbaycan KP MK-nın 6 iyun 1967-ci il tarixli qərarında belə bir maddə vardı ki, “Bu ilin oktyabr ayında Bakı və Kirovabad şəhərlərində, Şamaxı, Quba, Ağdam və Zaqatala rayonlarında Böyük Oktyabr sosialist inqilabının 50 illiyi münasibətilə siyasi mühacirlərin sovet vətəndaşları ilə birlikdə “Sovetlər ölkəsi, biz sənə minnətdarıq!” devizi altında dostluq günləri keçirmək haqqında ADF MK-nın xahişi təmin edilsin. AHİŞ, Azərbaycan LKGİ MK, Mədəniyyət nazirliyi, Azərbaycan SSR İdman Cəmiyyətləri və Təşkilatları İttifaqı və respublika Qırmızı Aypara Cəmiyyətinin Mərkəzi Komitəsinə tapşırılsın ki, dostluq günlərinin hazırlanması və keçirilməsinə köməklik göstərsinlər” (21). Arxiv sənədləri belə faktlarla zəngindir.

SSRİ-də cəmiyyətə münasibətdə qeyri-konvensial siyasi iştirak, mühacirlər də daxil olmaqla, istisna olunurdu. Etiraz və həmrəylik mitinqləri imperializmə və onun qurbanlarına ünvanlana bilərdi (“Amerika, Vyetnamdan əlini çək!”), “Kuba biz sənirləyik” və s.).

Sovet cəmiyyətinin maksimum siyasiləşdirilməsinə baxmayaraq, dayaqlarının daim möhkəmləndirilməsi üçün Sov. İKP MK hər neçə ildən bir zəhmətkeşlərin siyasi tərbiyəsinin gücləndirilməsi istiqamətində qərarlar qəbul edirdi. Moskvanın nəzərinə, mühacirlərin buna daha çox ehtiyacı olmalı idi. Buna görə də, mühacirlərə dair müntəzəm qəbul edilən qərarlar arasında tək-təkin tapmaq olar ki, siyasi tərbiyəyə aid maddəsi olmasın. Ayrı-ayrı vaxtlarda isə müştərək (“siyasi mühacirlər arasında təşkilati və siyasi işin daha da yaxşılaşdırılması”, “siyasi mühacirlər arasında siyasi və tərbiyəvi işin daha da gücləndirilməsi”), yaxud müstəqim olaraq (“siyasi mühacirlər arasında siyasi işin daha da gücləndirilməsi”) bu mövzuda qərarlar qəbul edilirdi. Mühacirlərin 1947-ci ildən başlayan siyasi tərbiyəsi davamlı prosesə çevrilmişdi.

Azərbaycan KP MK-nın “Azərbaycan SSR-də yaşayan iranlı siyasi mühacirlərin maddi-məişət şəraitinin və siyasi tərbiyəsinin yaxşılaşdırılması haqqında” 4 noyabr 1958-ci il, “Azərbaycan SSR-də yaşayan siyasi mühacirlər arasında siyasi və tərbiyəvi işin daha da gücləndirilməsi tədbirləri haqqında” 18 dekabr 1962-ci il, “Azərbaycan SSR-də yaşayan siyasi mühacirlər arasında siyasi işin daha da yaxşılaşdırılması tədbirləri haqqında” 6 iyun 1967-ci il, “İran siyasi mühacirləri arasında təşkilati və siyasi işin daha da yaxşılaşdırılması tədbirləri haqqında” 2 aprel 1985-ci il tarixli qərarlarında mühacirlər arasında aparılan siyasi işin vəziyyəti dərinlən təhlil olunmuş, onun daha da yaxşılaşdırılması və gücləndirilməsi üçün kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdu.

18 dekabr 1962-ci il tarixli qərarın icrası ilə əlaqədar Azərbaycan KP MK-da hazırlanmış 28 aprel 1967-ci il tarixli arayışda göstərilirdi ki, respublikanın partiya təşkilatları, Azərbaycan Qırmızı Aypara Cəmiyyətinin Mərkəzi Komitəsi, nazirlik və baş idarələr MK-nın qərarını icra edərək, siyasi mühacirlərin ideya-siyasi səviyyəsinin yüksəldilməsi məsələləri ilə dərinlən məşğul olmağa, ADF təşkilatlarına bu sahədə kömək etməyə başlamışlar. Siyasi mühacirlərin müəyyən hissəsi iş yerində partiya (Kommunist Partiyası – X. B.) maarifi sistemində təhsilə cəlb olunmuşdur. Əksər şəhər və rayon partiya komitələrində siyasi mühacirlər arasında təbliğat işi aparmaq üçün qruplar yaradılmışdır. Onlar beynəlxalq mövzularda, Yaxın və Orta Şərq ölkələrində daxili siyasi vəziyyət haqqında mühazirələr oxuyur, məruzələr edirlər.

Bununla belə, mühacirlər arasında aparılan siyasi iş kifayətləndirici hesab edilməmişdi. Arayış və qərarlarda qeyd olunurdu ki, bəzi şəhər və rayon partiya komitələri mühacirlər arasında siyasi tərbiyə işi aparmaqdan daha çox onların maddi-məişət məsələlərinin həlli ilə məşğul olurlar. İlk partiya təşkilatları ilə ADF hövzələri kütləvi-siyasi iş aparılmasında fəaliyyətlərini zəif

əlaqələndirirlər. Siyasi mühacirlərin əksəriyyəti partiya maarifi şəbəkəsinə cəlb olunmamış, onlar üçün nəzəri seminarlar, cari siyasətin öyrənilməsi üzrə dərnlər təşkil olunmamışdır. Bakıda yaşayan 830 nəfər ADF üzvündən yalnız 350 nəfərinin, Kirovabad və Əli Bayramlı şəhərlərində, Şamaxı, Ağdam, Quba, Göyçay, İsmayilli, Bərdə, Qazax və Tovuz rayonlarında ADF üzvlərindən yalnız yarısının partiya təhsili sistemində məşğul olması partiya təşkilatları üçün böyük nöqsan hesab olunurdu. Göstərilirdi ki, müəssisə, idarə və təşkilatlarda siyasi mühacirlər sovet kollektivlərinin fəal ictimai-siyasi həyatına kifayət qədər cəlb olunmurlar, ADF komitə və hövzə sədrlərinin, İran Siyasi Mühacirlər seksiyaları sədrlərinin partiya yığıncaqlarına, təsərrüfat fəalları müşavirələrinə, Azərbaycan KP-nin müvafiq komitələrinin büro və plenum iclaslarına dəvət olunması təcrübəsindən zəif istifadə edilir (22).

Buna görə də, Azərbaycan KP MK bürosunun təxminən bir ay sonra qəbul etdiyi "Azərbaycanda yaşayan siyasi mühacirlər arasında siyasi işin daha da yaxşılaşdırılması tədbirləri haqqında" 6 iyun 1967-ci il tarixli qərarla siyasi mühacirlər arasında ideoloji işin mühümlüyü nəzərə alınaraq, bu iş üçün məsuliyyət bilavasitə şəhər və rayon partiya komitələri birinci katiblərinin üzərinə qoyulmuşdu. Bunun üçün ciddi əsas vardı. Qərarla siyasi mühacirlərlə aparılan siyasi işin müsbət cəhətləri göstərilməklə yanaşı, bu işdə ciddi nöqsanların olduğu, mühacirlərin iş yerlərində fəal ictimai-siyasi həyata kifayət qədər cəlb olunmaması, marksizm-leninizm nəzəriyyəsinə və SSRİ-də kommunizm quruculuğu təcrübəsinə dərinlən yiyələnmələrinə lazımi yardım göstərilməməsi qeyd olunurdu.

Qərarla göstərilirdi ki, siyasi mühacirlər arasında siyasi və tərbiyəvi iş aparılması, onların ideya-nəzəri, ümumi təhsil və mədəni səviyyəsinin yüksəldilməsi Azərbaycan KP şəhər və rayon komitələrinin, ilk təşkilatlarının ən mühüm vəzifələrindən biri hesab edilməlidir.

Mühacirlərin məskunlaşdıqları şəhər və rayon (Bakı, Kirovabad, Sumqayıt, Əli Bayramlı, Nuxa, Yevlax, Ağdam, Bərdə, Vartaşen, Göyçay, Dəvəçi, Zaqatala, İsmayilli, Qazax, Qasım İsmayilov, Quba, Mirbəşir, Salyan, Tovuz, Xaçmaz, Şamaxor, Şamaxı) partiya komitələrinə hər bir ilk partiya təşkilatında siyasi mühacirlərlə siyasi işin vəziyyətini əsaslı surətdə öyrənil, onun gücləndirilməsi üçün praktik tədbirlər həyata keçirmək; Azərbaycan KP ilk təşkilatları ilə ADF özlərinin siyasi-tərbiyə işinin düzgün əlaqələndirilməsinə nail olmaq, partiyadaxili işin yaxşılaşdırılması üçün ADF partiya özlərinə yoldaş məsləhəti və təcrübə mübadiləsi yolu ilə köməklik göstərmək; ADF komitələrinin təqdimatı ilə ADF üzvlərini yeni dərslərdən partiya təhsili sisteminin məktəb və nəzəri seminarlarına cəlb etmək, partiya üzvü olmayan siyasi mühacirlər üçün cari siyasət dərnləri yaratmaq tapşırılmışdı.

İranlı fəhlə və qulluqçuların 30 faizindən çoxunun həmkarlar ittifaqlarının üzvü olmamasını düzgün hesab etməyən MK Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Şurasına siyasi mühacirlərin və onların ailə üzvlərinin çalışdıqları müəssisə və idarələrdə bütünlüklə həmkarlar ittifaqlarına cəlb olunması üçün təxirəsalınmaz tədbirlər görmək haqqında göstəriş vermişdi.

Qərarın preambulasında göstərilirdi ki, siyasi mühacirlərin uşaqları ilə aparılan iş müasir tələblərə cavab vermir. Azərbaycan LKGİ MK iranlı gənclərin komsomola cəlb olunması üçün səmərəli tədbirlər görmür. Komsomol yaşlı 4.300 mühacirdən yalnız üçdə bir hissəsinin ÜİLKĞİ üzvü olmasını qənaətbəxş hesab etməyən MK tərəfindən Azərbaycan LKGİ MK-ya siyasi mühacirlərin uşaqlarının ÜİLKĞİ-yə və pioner hərəkətinə cəlb olunması üçün sistemli iş aparmaq, iranlı komsomolçuların siyasi tərbiyəsini gücləndirmək, onları fəal komsomoldaxili işə cəlb etmək, siyasi mühacirlərin uşaqları ilə iş üzrə məsələlərin Azərbaycan LKGİ MK bürosunda vaxtaşırı müzakirə etmək tapşırılmışdı (23).

1983-cü ilin aprelindən 1985-ci ilin mart ayınadək İrandan Azərbaycana gəlmiş minə qədər mühacir də əvvəlkilərə əlavə olunanda Azərbaycan KP MK "İran siyasi mühacirləri arasında təşkilati və siyasi işin daha da yaxşılaşdırılması tədbirləri haqqında" 20 aprel 1985-ci il tarixli qərarını qəbul etdi. Qərarla mühacirlər arasında siyasi işin aparılması məsələlərinə geniş yer ayrılmışdı. Mühacirlərin məskunlaşdıqları şəhər və rayonların partiya komitələrində onlarla iş üzrə ayrıca

təlimatçının müəyyənləşdirilməsi, mühacirlərin yenidən Bakı Ali Partiya Məktəbinə qəbul edilməsi qərara alınmışdı (24).

ƏDƏBİYYAT:

1. SSRİ Həmkarlar İttifaqlarının Nizamnaməsi. Bakı: Azərnəşr, 1983, 56s.
2. Ümumittifaq Lenin Kommunist Gənclər İttifaqının Nizamnaməsi. Bakı: Gənclik, 1974, 32 s.
3. Прокудин Д. В., Меерсон Б. М. Тоталитаризм: явление и сущность. www.sch57.msk.ru/collect/wst9.htm
4. Шевченко Ю. Д. Политическая культура советской и постсоветской России: воздействие институциональных факторов. www.polit-hub.spb.ru/mag3.doc
5. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivi (ARPIİSSA): f.1, siy. 48, iş 53, v. 2
6. ARPIİSSA: f.1, siy. 67, iş 188, v. 24
7. ARPIİSSA: f.1, siy. 89, iş 157, v. 31
8. ARPIİSSA: f.1, siy. 43, iş 97, v. 89
9. ARPIİSSA: f.1, siy. 43, iş 97, v. 89
10. ARPIİSSA: f.1, siy. 54, iş 46, v. 106
11. ARPIİSSA: f.1, siy. 48, iş 53, v. 2
12. ARPIİSSA: f.1, siy. 61, iş 160, v. 54
13. ARPIİSSA: f.1, siy. 74, iş 60, v. 59
14. ARPIİSSA: f.1, siy. 89, iş 203, v. 31
15. ARPIİSSA: f.1, siy. 74, iş 60, v. 59
16. ARPIİSSA: f.1, siy. 63, iş 64, v. 117
17. ARPIİSSA: f.1, siy. 74, iş 60, v. 59
18. Кааза М. О политическом действии и не только. www.politex.info/content/view/308/30/
19. ARPIİSSA: f.1, siy. 89, iş 198, v. 1
20. ARPIİSSA: f.1, siy. 74, iş 59, v. 29
21. ARPIİSSA: f.1, siy. 54, iş 46, vv. 104-105
22. ARPIİSSA: f.1, siy. 54, iş 46, vv. 93-95
23. ARPIİSSA: f.1, siy. 74, iş 59, v. 29
24. ARPIİSSA: f.1, siy. 46, iş 68, v. 30

ХАГАН БАЛАЕВ

*Докторант Научно-Исследовательского
Института по Правам Человека НАНА
E-mail: Haqan28@gmail.com*

УЧАСТИЕ ЭМИГРАНТОВ, ПРИБЫВШИХ ИЗ ЮЖНОГО АЗЕРБАЙДЖАНА, В ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЖИЗНИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР (1947-1991 гг.)

Статья посвящена вопросам участия эмигрантов, прибывших из Южного Азербайджана после 1946 года в результате поражения демократического движения, в политической жизни Азербайджанской ССР. Автор на основе многочисленных архивных документов проводит исследование различных форм и направлений участия эмигрантов в политической жизни советского общества в условиях доминирующего положения единой коммунистической идеологии.

KHAGAN BALAYEV*Doctorate student of the Human Rights
Scientific Research Institute,
Azerbaijan National Academy of Science
e-mail: Xaqan28@gmail.com***PARTICIPATION OF THE IMMIGRANTS FROM SOUTH AZERBAIJAN IN THE
POLITICAL LIFE OF THE FORMER AZERBAIJAN SSR. (DURING 1947-1991 YEARS)**

This article deals with the participation of the immigrants in political life of community who came to the former Azerbaijan Soviet Socialist Republic after collapse of the democratic movement in South Azerbaijan in December, 1946. On the Bases of rich archive documents, the author describes the movement and specific peculiarities of immigrants' participation in political the life of the soviet community where unique communist ideology was dominating.

*Rəyçilər: t.e.d. C. Həsənlı, t.e.d. M.B. Fətəliyev**AMEA İnsan hüquqları üzrə Elmi -Tədqiqat İnstitutu Elmi Şurasının 16 sentyabr 2010-cu il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol № 1)*